

Пастернак А. В.

**Психолого-педагогічні особливості адаптації сучасних
першокласників до навчання**

Анотація. Стаття присвячена аналізу проблеми адаптації сучасних першокласників до навчання у школі. В статті дано психологічну характеристику адаптації першокласників до навчання, специфіку адаптації першокласників до навчання в умовах реалізації програми «На крилах успіху». У статті висвітлено результати експериментального дослідження особливостей дослідження емоційно-ціннісного ставлення першокласників до однокласників, школи, навчальної діяльності в класі як показників їхньої адаптації до навчання. Представлено результати порівняльного аналізу результатів діагностики емоційного переживання соціальних контактів першокласниками, що навчаються за програмою «На крилах успіху» та в умовах традиційного навчання.

Ключові слова: адаптація, адаптація першокласників, адаптація до навчання, структурні компоненти адаптації, емоційне ставлення до школи, освітня програма «На крилах успіху».

А.В. Пастернак. Психолого-педагогические особенности адаптации современных первоклассников к обучению

Аннотация. Статья посвящена анализу проблемы адаптации современных первоклассников к обучению в школе. В статье дана психологическая характеристика адаптации первоклассников к обучению, подчеркнута специфика адаптации первоклассников к обучению в условиях реализации программы «На крыльях успеха». В статье отражены результаты экспериментального исследования особенностей исследования эмоционально-ценностного отношения первоклассников к одноклассникам, школы, учебной деятельности в классе как показателей их адаптации к обучению. Представлены результаты сравнительного анализа результатов диагностики эмоционального переживания социальных контактов первоклассниками, обучающихся по программе «На крыльях успеха» и в условиях традиционного обучения.

Ключевые слова: адаптация, адаптация первоклассников, адаптация к обучению, структурные компоненты адаптации, эмоциональное отношение к школе, образовательная программа «На крыльях успеха».

A. Pasternak. Psychological-pedagogical features of adaptation of today's first-graders to studying.

Summary: The article is devoted to the analysis of the problem of adaptation of today's first-graders to study at school. The article gives a psychological description of adaptation of first-graders to study, the specifics of adaptation of first-graders to study under conditions of the program "On the Wings of Success". The results of the experimental study of the features of the study of the emotional value relation of first-graders to classmates, schools, and educational activities in the class as indicators of their adaptation to study have been illustrated in the article. The results of the comparative analysis of the diagnostics results of the emotional experience of social contacts by the first-graders trained under the program "On the wings of success" and under conditions of traditional education have been presented.

Keywords: Adaptation, adaptation of first-graders to study, structural components of adaptation, emotional attitude towards school, educational program "On the wings of success".

Постановка проблеми. Важливим завданням сучасної освіти є підвищення ефективності формування особистості в її інтелектуальному, креативному, соціально-культурному, духовному та емоційному розвитку. Вирішення нового завдання потребує створення нових психолого-педагогічних умов навчання, зокрема у початковій школі, що у свою чергу призведе до змін у процесі адаптації першокласника.

Вступ у середній навчальний заклад і перші місяці навчання викликають у першокласника зміни у його діяльності та способі життя. Цей період є досить важким для дитини. Даний процес супроводжується різноманітними зрушеннями у функціональному стані і значною мірою зачіпає психоемоційну сферу.

Проблему шкільної адаптації слід віднести до однієї з найбільш серйозних соціальних проблем сучасності, що вимагає вже не стільки поглибленого вивчення, скільки пошуку продуктивного рішення на практичному рівні. Необхідність впровадження заходів щодо створення сприятливого середовища для адаптації дитини до навчання висвітлено в документах різного рівня управління освітою. Реалізацію впровадження окреслених цими документами заходів, зокрема програми «На крилах успіху», у навчально-виховний процес початкової школи було розпочато у вересні 2018 року. Але, як показує багаторічний досвід, – будь-які спроби її модернізації освіти без попередніх системних наукових досліджень їх впливу на розвиток дитини не дадуть очікуваних результатів.

Мета статті полягає у виявленні особливостей емоційної сфери сучасних першокласників в контексті аналізу їхньої адаптації до навчання; дослідженні особливостей адаптації першокласників, які навчаються за програмою «На крилах успіху».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що окремі питання проблеми адаптації вже були предметом уваги дослідників. Так, досліджувались такі аспекти: уявлення про адаптацію, її закономірності та механізми в цілому (Г. О. Балл, Ф. Б. Березін, В. П. Казначеев, Ц. П. Короленко, Ф. З. Меєрсон, А. А. Налчаджян); про адаптацію як форму соціальної активності особистості (В. А. Семиченко, О. Г. Солодухова); формування адаптивних характеристик особистості (А. А. Алдашева, Н. С. Кантоністова, Н. Г. Колизаєва, Т. В. Серєда); теорії саморегуляції функціональних та психічних станів особистості, її поведінки та діяльності (К. О. Абульханова-Славська, Л. М. Балабанова, О. А. Конопкін, А. Б. Леонова, В. І. Моросанова). Проблемі готовності до шкільного навчання приділяється значна увага в методологічних, теоретичних експериментальних і прикладних дослідженнях педагогів, психологів, фізіологів: Л. І. Божович, Л. С. Виготського, Н. І. Уткіної, З. І. Калмикової, Г. Г. Кравцової, Р. В. Овчарової, Н. Г. Салміної, Д. Б. Ельконіна та інших [1; 4; 5; 6]. Але не зважаючи на численні дослідження, проблема адаптації першокласників до навчання у школі ще недостатньо розроблена.

На сьогоднішній день перед науковцями стоїть завдання перевірити вплив психолого-педагогічних умов, які будуються в рамках реалізації програми «На крилах успіху», щодо адаптації першокласників до навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологи, які працюють у галузі психології навчання, спрямовують свої зусилля на пошук і створення оптимальних умов, що сприяють керуванню процесом навчання, яке включає засвоєння учнями знань, умінь і навичок, мотиви і цілі їх учіння, ставлення до навчання, засвоєння навчальних дій та інші проблеми [1; 2; 7].

Створення належних психолого-педагогічних умов для адаптації першокласника до навчальної діяльності допомагає запобігти порушенню психічної рівноваги, втраті інтересу до навчання тощо. Адаптація – це тривалий індивідуальний процес. Адаптація до школи – перебудова пізнавальної, мотиваційної і емоційно-вольової сфер дитини при переході до систематичного організованого шкільного навчання [8].

Адаптаційний період першокласників супроводжується такими процесами:

- відбувається фізіологічне пристосування діяльності функціональних систем організму першокласника до змін у режимі й навантаженні;
- формуються, розвиваються й засвоюються способи і прийоми нової діяльності – процесу навчання;
- через емоційну сферу першокласника здійснюється оцінка змін у навколишній реальності як суб'єктивно комфортних або

дискомфортних і, відповідно до неї, відбувається регулювання його поведінки і діяльності [3].

Мета адаптаційного періоду: створити психолого-педагогічні умови, які б забезпечили сприятливий перебіг пристосування першокласників до шкільного навчання та життя. В.О. Сухомлинський писав: «Нехай, ставши учнем, дитина продовжує робити те, що робила вчора. Нехай нове з'являється в його житті поступово і не приголомшує лавиною вражень. Я переконаний, що навчання грамоті тісно пов'язане з малюванням, із грою як раз і може стати одним із містків, що з'єднують дошкільне виховання і навчання в школі» [7, с. 92–93]. За для досягнення зазначеної мети було розроблено і впроваджено програму початкової освіти «На крилах успіху» для 1-2 класів закладів загальної середньої освіти (далі Програма). Зміст Програми відповідає Закону України «Про освіту», Державному стандарту початкової освіти, апробовано й експериментально перевірено в межах дослідно-експериментальної роботи всеукраїнського рівня «Дидактико-методичне і навчальне забезпечення реалізації концептуальних засад реформування початкової загальної освіти» (наказ МОН України № 834 від 15.07.2016).

Програму спрямовано на виконання наступних стратегічних завдань:

- становлення особистості дитини, її духовний, психічний, соціальний, фізичний розвиток, розвиток пізнавальних здібностей;
- морально-етичне, громадянське, патріотичне, естетичне, трудове, екологічне виховання дитини;
- формування цілісного наукового образу світу;
- формування позитивного емоційно-ціннісного ставлення дитини до самої себе, родини, громади, школи й навчання;
- психолого-педагогічна адаптація дитини до шкільного життя; формування ключових і предметних компетентностей;
- формування культури міжособистісної взаємодії у різних формах і видах діяльності;
- формування здатності до самовираження, зміни власної поведінки відповідно до потреб стійкого розвитку (соціально-правової, екологічно доцільної і здоров'язбережувальної та безпечної) у різних життєвих ситуаціях.

Програму побудовано з урахуванням зміни позиції сучасного вчителя з носія й транслятора знань на тьютора та фасилітатора. Вчитель, володіючи різноманітним психолого-педагогічним репертуаром, обирає найбільш доцільні для конкретного учня форми, методи та прийоми навчання, виховання з метою виведення психолого-педагогічного процесу в школі на якісно новий рівень організації зі значно меншою психологічною та фізичною навантаженістю. Цілісна програма «На крилах успіху» спрямована на краще засвоєння навчальної програми

першокласника, а головне на швидко та більш якісну психологічну адаптацію до навчального процесу.

Результати теоретичного аналізу проблеми адаптації першокласника до навчання дозволяють в якості критеріїв діагностики зазначеного явища розглядати наступні: стан здоров'я, дитини ступінь сформованості морфофункціональних систем, рівень розвитку довільної, вольової регуляції поведінки, рівень інтелектуального розвитку та пізнавальних здібностей, здатність опанувати уміння і навички навчальної діяльності, успішність соціальних контактів з дорослими і однолітками та емоційну зрілість.

З метою перевірки ефективності психолого-педагогічних умов створених в процесі реалізації програми «На крилах успіху» для вирішення проблеми адаптації, було проведене емпіричне дослідження емоційно-ціннісного ставлення дитини до однокласників, школи й навчання. Наявність позитивного емоційного ставлення як компоненту адаптації, вказувало на успішність її проходження першокласником. В рамках емпіричного дослідження було проведено порівняльний аналіз результатів діагностики емоційного переживання соціальних контактів першокласниками за методикою «Сонце, хмарка, дощик» Н.В. Ваніної. Методика полягає в тому, що дітям роздають кольорові наліпки із трьома різними малюнками – сонце, хмарка, дощик, та аркуш паперу на якому є прізвище дитини, яка виконує завдання. Методика проводиться за трьома завданнями: «Дослідження емоційного стану учнів у класі», «Дослідження емоційного стану учнів в школі» та «Дослідження емоційного стану учнів з однокласниками». Перед початком проведення досліджу, обов'язково потрібно провести з дітьми бесіду стосовно того, про що зараз піде мова (про роботу в класі, школу чи однокласників). Діти вибирають ту наліпку, настрій якої подібний до того емоційного стану, який є в них у різних умовах. Сонечко характеризує веселий емоційний стан, хмарка характеризує сумний емоційний стан, а дощик (на малюнку осінній дощ з вітром, переважно в сірих тонах) – злий, сердитий, роздратований емоційні стани.

В якості експериментальної групи виступали 30 учнів 1-В клас 2018 року Криворізької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 68, який навчається за програмою «На крилах успіху». В якості контрольної групи виступав 1-Б клас 2017 року. Цей клас навчався за традиційною програмою. Емпіричні данні результатів діагностики попереднього року були представлені психологом школи. Результати дослідження представлені у таблицях 1-3.

Таблиця 1

**Порівняльний аналіз емоційного стану учнів,
коли вони працюють у класі**

Емоційний стан, настрій	Кількість учнів, %	
	2018	2017
Веселий	69,23	42
Сумний	23,07	35
Злий, сердитий, роздратований	7,7	23

Таблиця 2

**Порівняльний аналіз емоційного стану учнів
по відношенню до школи**

Емоційний стан, настрій	Кількість учнів, %	
	2018	2017
Веселий	46,2	50
Сумний	42,3	38
Злий, сердитий, роздратований	11,5	12

Проаналізувавши таблицю 1, бачимо, що веселий емоційний стан значною мірою переважає у учнів класу, що навчається за програмою «На крилах успіху», а сумний та злий, сердитий, роздратований емоційний стан переважають у дітей, які навчався за традиційною програмою.

Проаналізувавши таблицю 2, ми бачимо, що результати дослідження класів дуже подібні один до одного. І у класі, де діти навчаються за програмою «На крилах успіху», і у класі, де не застосовували цю програму, веселий емоційний стан учнів переважає над іншими.

Таблиця 3

**Порівняльний аналіз емоційного стану учнів
щодо відносин з однокласниками**

Емоційний стан, настрій	Кількість учнів, %	
	2018	2017
Веселий	65,4	40
Сумний	19,2	32
Злий, сердитий, роздратований	15,4	28

Судячи з таблиці 3 можемо стверджувати, що у класі, де навчаються за програмою «На крилах успіху», веселий емоційний стан учнів значно

перевищує показники іншого класу. В свою чергу у класі із традиційною програмою, перевищують показники сумного та злого емоційних станів.

Висновки. Основними показниками психологічної адаптації дитини до школи є формування адекватної поведінки, встановлення контактів з учнями та вчителем, оволодіння практичними навичками навчальної діяльності. Основними психолого-педагогічними умовами підвищення ефективності адаптації є: взаємодія вчителя та учня, взаємодія учня із середовищем, врахування вчителем фізіологічних та психологічних особливостей першокласників, формування вчителем позитивного ставлення учнів до навчання, турбота про здоров'я учнів. Аналізуючи психолого-педагогічні особливості адаптації до навчання у першокласників, що навчаються згідно з програмою «На крилах успіху» в порівнянні з традиційною формою навчання, потрібно відзначити: навчальний процес в учнів викликає позитивні емоції, в більшості, діти впевнені в собі і не відчувають страху, що є одним найважливіших показників успішної адаптації. Навчання першокласників в цих умовах, створених під час реалізації Програми сприяє підвищенню рівня соціальної та емоційної складових адаптації, значною мірою перевищують показники рівня цих складових адаптації учнів у класі, що навчався за традиційною програмою. Отже, програма «На крилах успіху» відповідає вимогам до нової української школи, зокрема щодо вирішення проблеми адаптації першокласників до навчання.

Список використаної літератури

1. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. для ВНЗ / Т. В. Дуткевич. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
2. Коломінський, Я. Л. Вчителю про психологію дітей шестирічного віку / Я. Л. Коломінський, Е. А. Панько. – Москва, 1988. – 265 с.
3. Кравчук Л. С. Особливості шкільної адаптації першокласників / Л. С. Кравчук // Сучасна школа України. – 2013. – № 9. – С. 4-6.
4. Овчарова Р. В. Технологии практического психолога образования : учеб. пособ. для ВУЗ / Р. В. Овчарова. – Москва : Сфера, 2000. – 448 с.
5. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник / Р. В. Павелків. – Київ : Кондор, 2015. – 469 с.
6. Психическое здоровье детей и подростков в контексте психологической службы : 4-е изд. / под ред. И. В. Дубровиной. – Екатеринбург : Деловая книга, 2000. – 176 с.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – Київ : Радянська школа, 1988. – 272 с.

8. Цидин С. А. Признаки адаптации та дезадаптации / С. А. Цидин. – Москва : Образование, 1999. – 237 с.